

ברכת-כוהנים: תכנים, מבנה ומשמעויות

תקציר

המאמר דן בממדים מרכזיים של ברכת-כוהנים.

ניתן לציין שלוש אפשרויות של ברכה בכלל: ברכת האדם לה', ברכת-ה' לאדם ואיחולי אדם לזולתו לקבלתה של ברכת-ה'. ברכת-כוהנים היא מהסוג השני, והכוהנים הם שליחים לברכת-ה'.

המבנה הצורני של הברכה נסוב סביב המספרים 1, 3, 5, 7, ומשמעותו – ברכה מהאל (1) באופן מודגש וקבוע (3; 5) אל השלמות (7).

הליבה של הברכה היא המילים: "ה' פניו אליך".

הפרשנות לברכה נחלקת למספר סוגים:

א. בגישה הערכית – שלושת פסוקי הברכה מתייחסים לשלוש מדרגות של ערכים, העולות מפסוק לפסוק, ושלושתן מיועדות לעם כולו.

ב. בפרשנות המעמדית טמונה בכל פסוק ברכה למעמד/מגזר כלשהו בעם.

ג. בגישה הפרטנית – לכל מילה או פסוק יש משמעות, העומדת בפני עצמה.

ד. הגישה הכללית טוענת, שיש משמעות כוללת בלבד לברכה.

לפי מרב הפרשנויות, הברכה הראשונה נקסבה על ההצלחה החומרית; הברכה השנייה נקסבה על ההארה והחן הרוחניים. נחלקו החסברים לברכה "ויחנך": חן; חנינה; חינוך. הפירושים נחלקו גם על משמעות הברכה בפסוק השלישי: עוה"ב; השגחה אלוקית; קשר גוף ונפש; השפעה סביבתית; שלום בטחוני.

מילות מפתח: ברכת-כוהנים; מבנה צורני; פרשנות ערכית; פרשנות מעמדית.

[פ] וידבר ה' אל משה לאמר: דבר אל אהרן ואל בניו לאמר: כה תברכו את בני-ישראל אָמור להם: [ס] יברכך ה' וישמרך: [ם] יאר ה' פניו אליך ויחנך: [ס] ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום: [ס] ושמו את שמי על בני-ישראל, ואני אברכם: [ס]¹

'ברכת-כוהנים' הוא השם הנפוץ לפרשה הנ"ל, וזאת – על-פי המשנה.² שם זה מתייחס ל**אומר** הברכה.

שם אחר של הברכה, 'הברכה המשולשת' המופיע בתפילה³ – מתייחס דווקא ל**מבנה** של הברכה בן שלושת הפסוקים.

שם נוסף של הברכה, 'נשיאת-כפיים' או 'נשיאות כפיים' – מתייחס ל**צורת** אמירתה על-ידי הכוהנים,⁴ ואפילו **מקום** אמירתה של הברכה על-ידי הכוהנים זכה להיות שם לברכה: 'עלייה לדוכן'.⁵

הברכה, הנמסרת על-ידי הכוהנים לעם, היא ברכה באמצעות שם ה', המופיע בכל שלושת פסוקיה, ועל-פי הנאמר בסיומה: 'ושמו את שמי על בני-ישראל, ואני אברכם'.⁶ אין התוויה מקראית לכוהנים מתי לאומרה ולמי לאומרה: ליחידים, המביאים קרבן במקדש, ואו לציבור, המתאסף גם כן במקדש במועדים מסוימים.⁷ עם זאת, המשנה מציינת, כי הברכה נאמרה על-ידי הכוהנים במקדש פעמיים בכל יום לאחר הקרבת קרבן התמיד – ועד ארבע פעמים ביום בימים מיוחדים.⁸ ככל המשתמע מתקנות תנאיות לסדרי אמירתה – נתקבעה הברכה כבר בתקופת התנאים כטקסט אלוקי יחידי בתפילה. להבדיל מקריאת-שמע, שְׁפָּה נאמר באופן כולל – "והיו הדברים האלה... ודברת בס"י"⁹ – כוללת ברכת-כוהנים טקסט אלוקי ספציפי לאמירה. ברכת-כוהנים נקבעה לאמירה לציבור על-ידי הכוהנים בבתי-הכנסת, וחשיבותה של ברכה זו רבה.

כך מציין התלמוד, כי "כל כהן, שאינו עולה לדוכן, עובר בשלושה עשה: 'כה תברכו'; 'אָמור להם'; 'ושמו את שמיי',¹⁰ ומוסיף הרמב"ם: "וכל כהן שאינו מברך – אינו מתברך, וכל כהן המברך – מתברך".¹¹

סוגיה בפני עצמה היא החשיבות האמונית, שיוחסה לאמירת הברכה – כמכשיר ל"קבלת המצוות".¹²

-
1. במד' ו 22-27.
 2. סוטה ז, ב.
 3. תפילת העמידה.
 4. וי' ט 22: "וישא אהרן את יָדוֹ אל העם ויברכם", וכן בתענית כו ע"ב.
 5. משנה, שבת ק"ח ע"ב.
 6. במד' ו 27.
 7. מ' ה'רן, 'ברכת-כוהנים מכתף הינום – המשמעות המקראית של התגלית', **קתדרה**, 52 (תשמ"ט), עמ' 77-89.
 8. משנה, תענית ד, א-ב, ראו גם משנה, סוטה ז, ו.
 9. דב' ו 6-7.
 10. בבלי, סוטה לח ע"ב.
 11. **משנה תורה**, ירושלים תשט"ז, ספר אהבה: הלכות תפילה, ט"ו יב.
 12. רמב"ם, **מורה נבוכים**, ב, מהדורת מ' שוורץ, תל-אביב תשס"ג, חלק ג', פרק מ"ד, עמ' 600-601; ראו, למשל, גם **ספר החינוך**,

נוסף על אמירת הברכה על-ידי הכוהנים – נקבעה הברכה בסדר רב עמרים גאון¹³ גם לאמירה על-ידי ישראל, וזאת – כטקסט, הפותח את היום מיד לאחר אמירתן של ברכות-התורה בברכות-השחר¹⁴ וכטקסט, המסיים את היום בקריאת-שמע על המיטה.¹⁵

מנהגים שונים נתקבעו גם לאמירתה של ברכת-כוהנים כ'ברכת-הבנים', שאומרים הורים לילדיהם, אם בלילות-שבת, אם בערבו של יום-הכיפורים, ואם לפני כניסתם של בנים ובנות לחופתם.¹⁶

ברכת-כוהנים היא הטקסט המקראי היחיד, שנתגלה עד כה מתקופת בית ראשון, וזאת – בשני תלויני כסף, שנמצאו בירושלים בכתף הינום, המיוחסים למאה השביעית לפנה"ס (אולי לימיו של המלך יאשיהו).¹⁷ ייתכן, שתלוינים אלה שימשו כקמיעות.

במאמר זה נבקש, ראשית, לבחון את ברכת-כוהנים – כחלק ממכלול הברכות היהודי, ולאחר מכן נתמקד בפתיח ובסיומת של פרשת ברכת-כוהנים ובמבנה המיוחד של הברכה, עם פסוקים, המתרחבים באופן מדורג, ובדרכי הפרשנות המרובות שניתנו לה. ניתן לסווג פרשנויות אלה כערכיות, כמעמדיות, כפרטניות וככלליות. הדבר נעשה לשם חשיפת המשמעויות האפשריות של הברכה. לא נדון במאמר זה בסדרים, בהלכות ובמנהגים, שנקבעו לאמירתה של ברכת-כוהנים, אם בימי המקדש ואם לאחריו.

נתחיל את דרכנו בעיון קצר במהותה של ברכה יהודית.

למהותה של ברכה

ניתן לציין שלושה סוגים של ברכות ביהדות: ברכת האדם לה', ברכת-ה' לאדם ואיחולי אדם לזולתו – כדי לזכות בברכת-ה'.

ברכת האדם לה' הוגדרה כ"שבח לה' בטופס מסויים, במקרים, מעשים וזמנים ידועים".¹⁸ המקרים, המעשים והזמנים האלה כוללים הנאה (ברכות-הנהנין), מצוות (ברכות-המצוות) והודאה (ברכות ההודאה). ברכות אלה של האדם לה' נתקנו בעיקרן בתקופת התנאים, ויסוד מקראי לקונספט של ברכת האדם לה' הוא הפסוק: "ומרום על כל ברכה ותהלה".¹⁹

מהדורת ח"ד שעוועל, ירושלים תשי"ב, מצווה שע"ה.

13. **סדר רב עמרים גאון**, מהדורת ד' גולדשמידט, ירושלים תשל"ב.

14. מטרת האמירה שם היא להביא לאמירת פסוקים מן התורה מיד לאחר ברכות-התורה. אף-על-פי שברכת-כוהנים מופיעה בהקשר זה כבר בסדר רב עמרים גאון, מסתבר, כי האמירה השתרשה באטיות. כך מציינים בהקשר זה בעלי-התוספות (ברכות יא ע"ב ד"ה 'שכבר נפטר באהבה רבה'): "והצרפתים נהגו לומר פסוקים וברכת-כוהנים", ומשתמע, כי בני אשכנז לא עשו כן. גם הרמב"ם (הלכות תפילה ז' יא) מציין: "ונהגו העם לומר ברכת-כוהנים", אך אינו מציג זאת כחובה קנונית של סדר התפילה.

15. הברכה של ק"ש על המיטה – יסודה בבבלי, ברכות ס ע"ב, ונוספו לה "פסוקי דרחמי" [פסוקי רחמים], שאין חובה לאומרם. פסוקים כאלה מצוינים לראשונה בבבלי, ברכות ה ע"א, וברכת-כוהנים אינה כלולה ביניהם. פסוקי הברכה מופיעים לראשונה בק"ש על המיטה בתוך סדר עמרים גאון (לעיל הערה 13).

16. על תקנות, הלכות ומנהגים לאמירתה של ברכת-כוהנים – ראו י"מ אלבוגן, **התפילה בישראל בהתפתחותה ההיסטורית**, תל-אביב תשמ"ח, עמ' 54-57.

17. הרן (לעיל הערה 7), וכן ג' בראק, 'ברכת הכוהנים על לוחיות כסף מכתף הינום בירושלים', **קתדרה**, 52 (תשמ"ט), עמ' 37-76.

18. ש"י זון, 'ברכות', **אנציקלופדיה תלמודית**, ד, עמ' רצ"א.

19. בחמ"ט 5.

סוג שני של ברכה, הוא ברכת-ה' לאדם: הגוף והסיומת של ברכת-כוהנים הם דוגמה בולטת לברכות ספציפיות של ה' לאדם. באופן כללי מוזכרות ברכות ה' לאדם במספר מקראות – כמו, למשל: "והריקתי לכם ברכה עד בלי די";²⁰ וכן, "יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידך".²¹ האל יכול גם לברך דברים נוספים, לא רק את האדם, אלא, למשל, גם את השבת: "ויברך אלקים את יום השביעי"²² ו"על כן ברך ה' את יום השבת..."²³

הסוג השלישי של ברכות הוא איחולים ובקשות של אדם לזולתו לשם קבלתה של ברכת-ה'. בקשות אלה עשויות להיות בקשות של מנהיג על אומתו – כמו בקשתו/הבטחתו של משה לבני-ישראל: "ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך",²⁴ ויכול להיות, שמדובר בבקשה של אדם ספציפי לברכה של ה' על אדם ספציפי – כמו ברכת יצחק ליעקב: "וישטם עשו את יעקב על הברכה, אשר ברכו אביו".²⁵

הפתיח והסיומת

הפתיח לברכת-כוהנים הוא בן שני פסוקים, והסיומת של הברכה היא בת פסוק אחד. פתיח וסיומת אלה של פרשת ברכת-כוהנים מציגים סתירה, לכאורה, מניה וביה: הפתיח מציין, כי מוטל על הכהנים לברך "כה תברכו את בני-ישראל",²⁶ ואילו הסיומת מציינת, כי תפקידם של הכהנים לשים את שם ה' על בני-ישראל, אבל הברכה עצמה – משמים היא: "ושמו את שמי על בני-ישראל, ואני אברכם".²⁷

התלמוד, ובעקבותיו הרמב"ם – דנו בעניין וציינו, כי הכהנים שליחים הם:

ואל תתמה ותאמר: ומה תועיל ברכת הדיוט זה, שאין קיבול הברכה תלוי בכהנים, אלא בהקב"ה, שנאמר: ושמו את שמי על בני-ישראל, ואני אברכם. הכהנים עושים מצוותן שנצטוו בה, והקב"ה ברחמיו מברך את ישראל כחפצו.²⁸

הביטוי "כה" הביא את המדרש לתלות את הזכייה של בני-ישראל בברכת-כוהנים באבות האומה: "מאיכן (=מהיכן) זכו ישראל לברכת-כוהנים?"

ר' יהודה אומר: מאברהם, דכתיב בפרשת לך לך: 'כה יהיה זרעך', וכתוב: 'כה תברכו את בני-ישראל'.

ר' נחמיה אומר: מיצחק, שנאמר: 'ואני והנער נלכה עד כה, ונשתחוה ונשובה וגו'',

20. מל' ג' 10.

21. דב' כה 8.

22. בר' ב 3.

23. שמ' כ 10.

24. דב' כה 2.

25. בר' כו 41.

26. במד' ו 23.

27. במ' ו 27.

28. ספר אהבה, הלכות נשיאת-כפים, ט"ו ז – על-פי בבלי, סוטה לה ע"א.

לפיכך אמר המקום: 'כה תברכו את בני-ישראל',
ורבנן אמרי: מיעקב, שנאמר: 'כה תאמר לבית יעקב'.²⁹
הרמב"ם, לעומת זאת, אימץ את המדרש בספרי במדבר,³⁰ שהשתמש במילה "כה" לציון עיקרי
ההלכות של ברכת-כוהנים – כנובעים ישירות ממשו רבנו:
כך למדו מפי השמועה, ממשו רבנו ע"ה: כה - תברכו בעמידה; כה - תברכו
בנשיאת-כפים; כה - תברכו בלשון-הקדש; כה - תברכו פנים כנגד פנים; כה -
תברכו בקול רם; כה - תברכו בשם המפורש.³¹

המבנה הצורני ומשמעויותיו

נתבונן עתה במבנה הצורני של שלושת פסוקי הברכה, שֶׁפֶן מבנה זה מציג מספר דגמים בעלי
משמעויות להבנתה של הברכה. נדון במספרי המילים והאותיות, בסידור המילים, או בקצב,
האופייני לפסוקי הברכה, ולבסוף נזהה את הליבה של הברכה ומשמעויותיה.
מספר המילים בשלושת פסוקי הברכה מתרחב: 3, 5, ו-7 מילים מן הפסוק הראשון ועד השלישי.
לפיכך נוצרת פירמידה של הפסוקים, שנשוב אליה בהמשך:
מספר המילים המודרג הזה אינו המדרוג היחיד בפסוקי הברכה, שֶׁפֶן מספר האותיות מתרחב
גם הוא מפסוק לפסוק: 15, 20, ו-25, בהתאמה. מספרים אלה מעבירים מסר לגבי מסגרת
הברכה.
המספר שלוש חוזר על עצמו מספר פעמים בברכה: שלושה פסוקים בברכה, שלוש מילים בפסוק
הראשון, וחשוב מכל – שלוש פעמים מוזכר שם ה' בפסוקי הברכה.
המספר חמש מתייחס לא רק למספר המילים שבפסוק השני, אלא גם למספר המילים בכל
פסוק, שהוא בכפולות של חמש, ולעלייה במספר האותיות מפסוק לפסוק, שגם היא חמש
במספר. הרושם, שמותירה החזרתיות של השלוש והחמש, היא של הדגשה וקביעות.
לעומת זאת, המספר שבע, מופיע רק פעם אחת: במספר המילים בפסוק האחרון, כלומר בשיאה
של הברכה. המספר שבע הוא מספר טיפולוגי (נוסחאי) במקרא,³² המסמל שלמות – כמו שבעת
ימי הבריאה; שבעת ימי השבוע, שבשיאם – השבת; שבעת ימי החגים: פסח וסוכות; שבע שנות
מחזור השמיטה.
הממד המספרי המדורג והחזרתי שבברכת-כוהנים מציג אפוא את המסר, הבא מסביב לתוכנה
של הברכה: מהאל האחד (כנאמר "ה' אלקינו ה' אחד")³³ (1) באופן מודגש וקבוע (3, 5) – אל
השלמות (7).

29. מדרש בראשית רבא מג, ח (מהדורת תיאודור-אלבק, א, ירושלים תשכ"ה, עמ' 422-423).

30. מ"י כהנא, ספרי במדבר: מהדורה מבוארת, ירושלים תשע"א, במ' ו 23.

31. ספר אהבה (לעיל הערה 28), י"ד יא.

32. ראו גב"ע צרפתי, 'מספר', אנציקלופדיה מקראית, ה, עמ' 85-170; ר' גינזברג, 'מספרים ייחודיים במקרא', עבודת מוסמך, אוניברסיטת
בן-גוריון בנגב, תשס"ה.

33. דב' ו 4.

המבנה התחבירי של שלושת פסוקי הברכה דומה:

כל פסוק מתחיל בפועל בלשון נוכח יחיד בזמן עתיד; לאחריו – שם ה' ("ושמו את שמיי"), ולבסוף – שוב פועל בלשון נוכח יחיד בזמן עתיד. הברכה היא אפוא בעלת קצב אחיד, אך מתארך מפסוק לפסוק. הברכה בהיפוך סדר מופיעה בקצרה בתהילים: "אלוקים יחננו ויברכנו, יאר פניו אתנו סלה"³⁴.

ניתן לזהות בברכה – ליבה כמוצג להלן: הליבה נראית, כאשר מציבים את הפסוקים זה מתחת לזה. כך נוצרת פירמידה, הנובעת מהדירוג השיטתי של מספרי המילים בפסוקים:

הליבה של הברכה היא אפוא המילים: "ה' פניו אליך", המופיעות שלוש פעמים: פעמיים – במאוזן, ופעם אחת – במאונך, וזהו שימוש נוסף במספר שלוש בברכה. המילה "פניו" מופיעה ממש באמצע הברכה. הביטוי "ה' פניו אליך" הוא הלב של הברכה מבחינת תכניה – ככתוב גם בתהילים: "לך אמר לבי: בקשו פני! את פניך ה' אבקש"³⁵. פניו של ה' לעמו הם המצב הנכסף, והוא מנוגד לאפשרות של "ואנכי הסתר אסתיר פניי"³⁶ "הסתר פנים" הפך אפוא לביטוי, המציין עת צרה ליעקב; למשל, תקופות של פרעות.

גישות פרשניות

ניתן לחלק את הפרשנויות השונות לברכת-כוהנים שנסקור – להלן לארבע גישות. הגישה הראשונה היא **פרשנות ערכית**. בגישה זו רואים הפרשנים את שלושת פסוקי הברכה כשלוש דרגות של ערכים הזוכים לברכה; דרגות אלה עולות זו מעל זו מפסוק לפסוק. שלושת הדרגות של הברכה מיועדות לעם כולו. הגישה השנייה היא **פרשנות מעמדית**. לפי גישה זו, כל פסוק מציג ברכה למעמד/מגזר כלשהו של העם, המחולק אפוא לשלושה מגזרים. הגישה השלישית היא של **פרשנות פרטנית**, כלומר לכל מילה או פסוק – יש משמעות, העומדת בפני עצמה, ואין בברכה כולה מבנה שיטתי כולל. הגישה הרביעית היא זו של **פרשנות כללית**, והיא מנוגדת לגישה הפרטנית. בגישה הפרשנית הכללית נטען, שיש משמעות כוללת לברכה כולה – ללא התייחסות לפסוק או

34. תה' סד 2.

35. תה' כז 8.

36. דב' לא 18.

מילה כאלה או אחרים. בהקשר של המגוון הפרשני הרחב לברכת-כוהנים – כבר ציין בעל ה"כלי יקר" בפירושו לברכה: "בביאור נוסח הברכות – רבו הדעות, (וכל) איש לפי שכלו – יפרשם".³⁷ ואולי הטקסט של הברכה מזמין אפשרויות רבות אלה של פרשנות – בהיותו טקסט אלוקי, אשר יש בו התאמה לכל כהן, ולעם ישראל ככלל בכל הדורות, וכל דור וכל כוהן מפרש על-פי הבנתו.

פרשנות ערכית

נתבונן עתה במספר פרשנויות ערכיות/מדרגיות מתקופות שונות.

יסודות הגישה הפרשנית הערכית/המדרגית מצויים במדרשים שונים.

במדרש *ספרי במדבר*, המיוחס לבית מדרשו של רבי ישמעאל, ונכתב, כנראה, כבר בתקופת התנאים במאה השלישית³⁸ – מצוין: "רבי נתן אומר: 'יברכך' – בנכסים, 'וישמרך' – בגוף... דבר אחר: 'וישמרך' – מן המזיקים".³⁹

בספרות מדרשית מאוחרת יותר אנו מוצאים במדרש *תנחומא*, שיש בו רבדים מן המאות החמישית עד השביעית, וכתובתו נסתיימה במאה התשיעית⁴⁰ – על תחילתו של הפסוק השני: "יאר ה' פניו אליך" – יאר לך מאור פניו,⁴¹ ואילו על סופו של הפסוק השני – אנו מוצאים במדרש *ספרי זוטא*, המיוחס לבית-מדרשו של רבי עקיבא במאה השלישית: "ויחנך" – בדעת ובבינה ובהשכל ובמוסר ובחכמה".⁴²

הגישה הערכית אומצה, כנראה, לראשונה על-ידי רבי יצחק עראמה, ספורנו ואברבנאל, בתקופה הפרשנית הקלסית של המאה ה-15, באיטליה ובספרד.

בצורה מפורשת מאד מציין ר"י עראמה בספר *עקדת-יצחק*:

"כי אלו השלוש ברכות הם מיוחדות לשלושה צרכים הכרחיים אשר לנו, והאחד – צרכי גופותינו בענין הממונות... והשניה – צרכי נפשותינו בענין ההשכלה... השלישית הוא צורכנו לבינינו ובין אלוקיננו".⁴³

ספורנו⁴⁴ מייחס גם הוא את הפסוק הראשון לברכות בנושאים חומריים:

"יברכך" – בעושר ובנכסים, שאם אין קמח – אין תורה; "וישמרך" – מן הגזלנים".

בפרשנותו לפסוק השני שבברכה – הולך ספורנו שוב בעקבות ר"י עראמה ומייחס אותו לברכות

37. ש"א לונגשיץ, *כלי יקר*, לובלין שס"ב, במ' ו 24.

38. כהנא (לעיל הערה 30), הערה 23.

39. כהנא (שם), הערה 23, במ' ו 24.

40. מ' ברגמן, 'ספרות תנחומא ילמדנו: תיאור נוסחיה ועיונים בדרכי התהוותם', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשנ"א.

41. *מדרש תנחומא*, ירושלים תשט"ו, במ' פרשת נשא סימן י'.

42. ח"ש האראוויטץ, *ספרי דבי רב: מחברת ראשונה: ספרי על ספר במדבר וספרי זוטא* (קובץ מעשי התנאים, ג), לייפציג תרע"ז, פסקה מ'.

43. י' עראמה, *עקידת יצחק*, למברג תרכ"ח, במ' שער ע"ד.

44. ע' ספורנו, *באור על התורה*, מהדורת ז' גוטליב, ירושלים תש"ם, במ' ו 24-26.

בנושאים רוחניים :

"יאר" – "יגלה עיניך באור פניו להביט נפלאות מתורתו וממעשיו, אחר שתשיג צרכיך בברכתו".

הפסוק השלישי מתייחס לעולם הבא :

"ישא ה' פניו אליך" – "לחיי עולם..."; "וישם לך שלום" – "מנוחת שלום, שהיא הנצחיות בלי תערובת עונש, הראוי לכל שלם לחיי עולם".

אברבנאל⁴⁵ הולך בעקבות פירושי ספורנו ועראמה בפירושו לשני הפסוקים הראשונים – כמציגים ברכות בענייני חומר ורוח בהתאמה. לעומת זאת, לדעתו, חלקו הראשון של הפסוק השלישי אינו עוסק בעוה"ב, אלא רומז להשגחה האלוקית בעולם הזה על הגוף ועל הנפש יחד, עד שיגיעו אל תכלית ההצלחה. רק הברכה האחרונה בפסוק השלישי, ברכת השלום, מכוונת גם לעוה"ב.

בדורות מאוחרים יותר, במאה ה"ט, נראה את פרשנותו של רש"י הירש במערב אירופה ואת זו של הנצי"ב מוולוז'ין ושל המלבי"ם במזרח.

הרש"י הירש⁴⁶ מקבל גם הוא את גישתם של פרשני ספרד ואיטליה לשני הפסוקים הראשונים של הברכה – כמוסבים לחומר ורוח. הפסוק השלישי, לדעת הרש"י הירש, עוסק בשני נושאים: הראשון הוא הקשר בין האדם לה': "ישא ה' פניו אליך" – קרבה לה' עם לימוד תורתו, והשני בין האדם לסביבתו החברתית: "וישם לך שלום" – "כל בעלי הרגש והמחשבה שמסביבך יראו בך השלמה לעצמם; אליך ישאפו, ובך יראו את היסוד שבהויותם".

הנצי"ב מוולוז'ין בפירושו "העמק דבר"⁴⁷ מרחיב את טווח ההתייחסות של הפסוק הראשון מעבר להצלחה החומרית אל ההצלחה בעיסוקיהם של אנשים, בין בחומר ובין ברוח :

"יברכך" – "נכלל בזה לכל אדם לפי הראוי לו להתברך: לעוסק בתורה – בלימודו, לעוסק במסחר – בסחרותו, תוספת לכל אדם במה שיש לו".

"וישמרך" – "דברכה בעי (=צריכה) שמירה, (כדי) שלא תיהפך לרועץ, חס ושלום. בעל התורה בעי שמירה מן הגאווה וחילול השם וכדומה, וכמשמעו – שלא ישכח. בעל הנכסים בעי שמירה, (כדי) שלא יהיה העושר לרעתו, כמו בקורח ונבות; וכמשמעו – מגניבה ואבידה..."

"יאר" – אינו מתייחס בהכרח רק לענייני רוח, אלא למתבוננים במבורכים: "שהכל יראו, שעליך זורח ה', ולא שזהו הצלחת המזל".

"ויחנך" – מתייחס למה שהרש"י הירש ייחס לברכת השלום שבסוף הפסוק הבא: "קבלת התפלה ובקשה – מיקרי (=נקראת) חן וחסד... והנה אמר שְׁיָאֵר ה' פניו, והכל יראו, שאהוב אתה בעיניו יתברך, ממילא מובן, שיבקשו בני-אדם ממוך להתפלל ברעותיהם (=לסילוק הפורענויות שבאו עליהם)";

הפסוק השלישי מתייחס לעולם הזה, כאשר חלקו הראשון מציג קשר של מידות בין המבורך

45. י' אברבנאל, פירוש התורה, מהדורת י' שביב, ירושלים תשס"ח, במ' ו 24-26, עמ' 37-38.

46. רש"י הירש, ספר במדבר, ירושלים תש"ן, במ' ו 24-26.

47. נצי"ב ברלין, תורת אלוקים: ...עם פירוש העמק דבר², ירושלים תרצ"ז, במ' ו 24-26.

לברואו, והשני מציג את חשיבותו הכללית של השלום:

"ישא ה' פניו" – "שיהיו מידותיו של הקב"ה: רחום וחנון וכדומה – נשואות אלדך"; "וישם לך שלום" – "אחר כל הברכות – מברכים בכלי המחזיק אותם, שבלי שלום – אין נחת בשום ברכה."

המלבי"ם הולך בעקבות פירושו של האברבנאל ומציין: "הברכה הראשונה כוללת (את) הטובות הגשמיות... הברכה (ה)שניה היא הענינים הנפשיים... הברכה השלישית – מצד הקשר, שיש לנשמה עם הגוף... 'וישם לך שלום' – שהשלום הוא שם כולל לכל ההצלחות וקיום לכל העולמות".⁴⁸

ארזי⁴⁹ הציע לראות את הפרשנות הערכית/מדרגית – כדומה למודל הפירמידלי של הצרכים הבסיסיים של האדם ודירוגם, שפיתח הפסיכולוג מאסלו:⁵⁰

הברכה הראשונה בברכת הכוהנים עוסקת בנושאים גשמיים, והיא מקבילה לשני השלבים הראשונים במודל של מאסלו: צרכים פיסיוולוגיים וצרכי ביטחון. הברכה האמצעית עוסקת כולה בעניינים רוחניים – שייכות, אהבה והערכה חברתית, ולפיכך היא מקבילה לשלבים האמצעיים במודל של מאסלו. בחלק הראשון של הברכה השלישית מובעת קרבת אלוקים אינטימית, וחלק זה מקביל לשלב הרביעי במודל של מאסלו – הצורך בכבוד ובהערכה. ובסיום הברכה עומד השלום – כערך הנעלה ביותר, המקביל למימוש העצמי, הנמצא בראש פירמידת הצרכים של מאסלו.⁵¹

אכן יש כאן מדרג, אולם יש לזכור, כי ברכת-כוהנים – אלוקית היא, ואילו המדרג של מאסלו אינו מניח כלל וכלל קשר עם האל. על כן, השייכות והאהבה שמציין מאסלו הן בין בני-אדם בלבד, ולא בין אדם לאלוקיו. הדבר בולט עוד יותר לגבי הברכה השלישית בברכת-כוהנים: בהשוואה לדרגות הגבוהות בפירמידת הצרכים שהציע מאסלו – קשה במיוחד לטעון, כי השלום הוא בגדר מימוש עצמי.

פרשנות מעמדית

הפרשנות המעמדית, כזכור, מציעה לשייך כל פסוק בברכה למעמד/מגזר אחר בעם ללא עלייה הכרחית, לכאורה, בדירוג המשמעות/סוג הברכה מפסוק לפסוק, כפי שראינו בפרשנות הערכית. זו גישה פרשנית "רוחבית", כלומר בקטענו יש התייחסות למגזרים שונים בעם בפסוקי הברכה, ולא במדרגות ערכיות לעם כולו – כמו בגישה המדרגית/ערכית.

אברבנאל,⁵² שהציע פרשנות ערכית/מדרגית אחת, כפי שראינו לעיל, מוסיף ומציג שתי פרשנויות

48. מ"ל מלבי"ם, *המשה חומשי תורה*, ירושלים תשכ"ט, במ' ו 24.

49. א' ארזי, 'ברכת הכהנים: מודל הצרכים של בני העם היהודי', *בד"ד*, 20 (תשס"ה), עמ' 85-100.

50. Maslow, A. H., 'A theory of human motivation', *Psychological Review*, 50 (1943), pp. 370-396.

51. ארזי (לעיל הערה 49), עמ' 91 הערה 41.

52. אברבנאל (לעיל הערה 45), עמ' 37.

מעמדיות/רוחביות :

הפירוש המעמדי הראשון שלו מתייחס למגזרים המעמדיים בעם על-פי דירוגם הרוחני : הפסוק הראשון, לדעתו, מתייחס אפוא לישראלים שבעם, הזקוקים להצלחה חומרית; הפסוק השני מתייחס לשבט לוי, מורי העם, הזקוקים להארה ולחן, ואילו הפסוק השלישי והאחרון הנו ברכה לכוהנים המברכים, שתתקבל תפילתם תמיד ושישרור שלום ביניהם. מכיוון שמדובר במגזרים רוחניים בעם, יש כאן הדרגה של הברכות : מישראל – ללויים, ומהם – לכוהנים. אברבנאל⁵³ הוסיף עוד פירוש רוחבי לחלוטין, ללא הדרגה כלשהי, המתייחס למגזרי התעסוקה בעם. על-פי פירוש זה הפסוק הראשון מציג ברכה לעובדי-הייצור, בעוד שהפסוק השני מציין ברכה לאנשי-הרוח, ואילו השלישי מביא ברכה לכוחות הביטחון :

גם אפשר לפרש עוד הברכה הזאת בדרך אחר, והוא שכבר זכרו המדיינים (=הזכירו חכמי-החברה [=הסוציולוגים]), שהמדינה (=שהחברה) תתחלק בכלל בג' חלקים מבני-אדם :

הא' מעובדי-האדמה ובעלי-האומנויות והמלאכות, שייקראו עובדים, והחלק הב' מהמתבודדים והמעיינים, אם בחכמות ובמשפט ואם בתפילות, שייקראו עיוניים, וחלק מאנשי המלחמה וגיבורי הארץ, והם הנקראים אנשי חיל, וחכמי רומי קוראים אותם לאבורטורי (=עובדים), אורטורי (=דוברים), דיפנשורי (=מגינים). והייתה ברכת הכוהנים על שלושתם להיות (=שיהיה) הקיבוץ המדיני מתחלק אליהם, כי כנגד חלק העובדים – אמר : יברכך ה' וישמרך, שישלח ברכה בכל מעשה ידיכם וישמרכם מכל נזק; וכנגד חלק המעיינים – אמר : יאר ה' פניו אליך ויתנך; וכנגד אנשי החיל – אמר : ישא ה' פניו אליך, וישם לך שלום, רוצה לומר ולא מלחמה להיכשל בה.

פרשנות פרטנית

במושג פרשנות פרטנית – אנו מתכוונים לפירושים נפרדים לכל פסוק ולכל ביטוי בו, ללא שיטתיות ערכית/הדרגתית או מעמדית/רוחבית.

רש"י⁵⁴ מפרש את הפסוק הראשון כמו ספורנו, עראמה, אברבנאל והמדרשים – כמסוב על הצלחה חומרית. בהמשך, "יאר ה' פניו אליך" – "יראה לך פנים שוחקות, פנים צהובות"; "ויחנך" – "יתן לך חן"; "ישא ה' פניו אליך" – "יכבש כעסו".

גם אבן עזרא⁵⁵ דוגל בגישה הפרטנית ומפרש את הפסוק הראשון בדומה לספורנו – באומר : יברכך – תוספת חיים ועושר, אולם בשני הפסוקים הבאים של הברכה – פירושו שונה מזה של רש"י :

"יאר" – ייעתר מיד לבקשותיך; "ויחנך" – ירחם עליך או ימלא משאלותיך

53. אברבנאל (שם), עמ' 39.

54. במ' ו 24-26.

55. במ' ו 24-26.

(פירוש דומה ל"יאר ה'..."); "ישא ה'" – בכל מקום שתפנה יהיו פניו נשואות אליך; "וישם לך שלום" – כטעם לא יגע בך רע – לא מאבן ולא מחיה רעה ולא מאויב.⁵⁶

פרשנות כללית

מספר חוקרים בני זמננו לא מצאו בשלושת פסוקי הברכה ובמילותיהם כל משמעות שיטתית או פרטנית, ולטעמם יש להסתכל בנוסח הברכה באופן כללי. כך, למשל, גורס הרן:⁵⁷ "שכל פסוק חוזר על אותו הרעיון, והחזרה עצמה נעשית לא על מנת להוסיף נופך חדש, אלא לשם תוספת הדגשה ולחיזוק."

באופן שונה גורס גרינברג,⁵⁸ כי "המשפטים המתארכים והולכים מסמלים שפע נשפע והולך."

השוואת הפרשנויות

לפי כל הפרשנים, הברכה הראשונה נסבה על ההצלחה החומרית, בין לכלל העם ובין לחלקו (לפי הפירושים המעמדיים של אברבנאל); לפי כל הפרשנויות, הברכה השנייה נסבה על ההארה והחן הרוחניים, בין לכלל העם ובין לחלקו (לפי הפירושים המעמדיים/הרוחניים של אברבנאל).

לעומת זאת, נחלקו ההסברים לברכה "ויחנך" על-פי שלוש משמעויותיה האפשריות: חן (במובן של נְעִימוּת – רש"י); חנינה (במובן של סליחה על חטאים – אבן עזרא; הנצי"ב); חינוך (במובן של הענקת דעת וחכמה – ספרי זוטא; עקדת יצחק; אברבנאל).⁵⁹

ההבדלים בין הפרשנים בולטים עוד יותר בפירושו של הפסוק השלישי:

פסוק זה מציב אתגר פרשני: במה צריך האדם להתברך, נוסף על חומר ורוח, המופיעים בשני הפסוקים הראשונים?

ואכן הפירושים למשמעותו של הפסוק השלישי, כמוסיף ברכה ייחודית על קודמיו – מגוונים הם: עוה"ב (ספורנו; אברבנאל); השגחה אלוקית (אברבנאל; עראמה; ספורנו; הנצי"ב; רש"י); אבן עזרא; קשר גוף ונפש (מלבי"ם); השפעה סביבתית (הרש"ר הירש; הנצי"ב); שלום ביטחוני (אברבנאל).

סיכום

הדיונים לעיל הציגו ממדים מרכזיים של ברכת-כוהנים. צוינו שלוש אפשרויות של ברכה

56. והש' איוב ה' 19-23.

57. הרן (לעיל הערה 7), עמ' 81.

58. מ' גרינברג, 'תפילה', אנציקלופדיה מקראית, ח, עמ' 913.

59. מבין שלוש המשמעויות של המילה 'חן' התייחס התלמוד הבבלי לנעימות בלבד, וזאת – בשני מקומות ובשני הקשרים שונים. במסכת סוטה (מז ע"א) נאמר: "אמר רבי יוחנן: שלושה חינות הן: חן מקום – על יושביו, חן אשה – על בעלה, חן מקח – על מקחו". במסכת עבודה זרה (כ ע"א) מסביר התלמוד את הפסוק "לא תחנם": "לא תיתן להם חן", ומבאר רש"י שם: "שלא יאמר כמה עו"כ זה נאה".

יהודית: ברכת האדם לה'; ברכת-ה' לאדם; איחולי אדם לזולתו לקבלתה של ברכת-ה'. ברכת-
 כוהנים היא מהסוג השני, והכוהנים, האומרים אותה לעם, הם שליחים לברכת-ה'.
 המבנה הצורני של הברכה נסב סביב המספרים 1, 3, 5, 7, והמסר, המתקבל מרצף המספרים
 הזה לאורכה של הברכה, הוא של ברכה מהאל (1) באופן מודגש וקבוע (3; 5) אל השלמות (7).
 הליבה של הברכה היא המילים "ה' פניו אליך", והמילה האמצעית היא "פניו": משאת-נפשו של
 המאמין היא, כי פניו של ה', או תשומת לבו, יהיו מוסבות אליו.
 הפרשנות לברכה נחלקת למספר סוגים:
 בגישה הערכית/מדרגית, שיסודה במדרש ושהוצגה על-ידי פרשנים קלסיים ומאוחרים גם יחד –
 שלושת פסוקי הברכה הם שלוש דרגות, העולות מפסוק לפסוק, ושלושתן מיועדות לעם כולו.
 לפי הפרשנות המעמדית – בכל פסוק מוצגת ברכה למגזר כלשהו בעם.
 לפי הגישה הפרטנית – לכל מילה או פסוק יש משמעות, העומדת בפני עצמה ללא מבנה שיטתי
 של המילים והפסוקים של הברכה.
 לעומת זאת, הגישה הכללית טוענת באופן הפוך, כי יש משמעות כוללת בלבד לברכה – ללא
 משמעות נפרדת לכל מילה ופסוק.
 לפי כל הפרשנים, הברכה הראשונה נסבה על ההצלחה החומרית, ואילו הברכה השנייה נסבה על
 ההארה והחן הרוחניים.
 נחלקו ההסברים לברכה "ויחנך", אשר לה יכולים להיות לפחות שלוש משמעויות: חן, חנינה,
 חינוך.
 נחלקו גם הפירושים למשמעותה של הברכה בפסוק השלישי – כברכה, המוסיפה על הברכה
 לענייני הרוח שבפסוק השני: עוה"ב; השגחה אלוקית; קשר גוף ונפש; השפעה סביבתית; שלום
 ביטחוני.